

Мотив як літературознавча категорія: ознаки і типологія

Поняття «мотив» є одним із дискусійних питань сучасного літературознавства. Незважаючи на те, що воно давно використовується при аналізі художніх творів, це поняття розуміли по-різному протягом історії літератури. У зв'язку з цим є необхідність осмислити вивчення даного поняття й уточнити його сутність, що має значення для розгляду конкретно-історичних літературних явищ або творчості певного письменника.

Термін «мотив» вживається не тільки в літературознавстві, а й у музиці, філософії, психології, логіці. Власне в літературу це поняття прийшло з музичної культури. Воно було визначено в «Музичному словнику» С. Де Броссара (1703) як мелодія, наспів, що витворює характерну частину музичної теми. У літературний обіг поняття «мотив» увів Й.В. Гете («Роки вчення Вільгельма Мейстера» – 1796, «Про епічну і драматичну поезію» – 1797). Однак як літературна категорія мотив вивчається набагато раніше, хоча сам термін ще не з'явився.

Історія вивчення мотиву сягає часів античності. Визначаючи сутність трагедії, Арістотель у своїй «Поетиці» називає основним її складником міф, згодом у латинському перекладі праці з'являється слово «фабула», однак це ще не мотив, хоча мова йде про неподільну смислову одиницю, яка складає основу сюжету. Грецький еквівалент латинського *motivus* – *kinetikos* використовувався у середньовічній філософії для позначення «приводу», «рушійної сили» якоїсь дії. У XVII столітті представники класицизму Н. Буало і П. Корнель ввели поняття «сюжет», що поклало початок й виокремленню мотиву, оскільки мандрівні

сюжети є виявом мотивів у літературі. У XVIII столітті поняттям «мотив» по суті оперував Г. Е. Лессінг при зіставленні французької та англійської драми. Брати Я. і В. Грімм збирали каталог сюжетних мотивів, тобто повторювальні тематичні «вузли», відшукуючи для усної народної творчості різних народів єдиний праміф. Численні варіанти мотивів аналізували Л. Улланд, К. Мюлленгоф у своїх дослідженнях німецького фольклору.

Протягом історії літератури мотив визначали по-різному. Так, В. Шерер та його послідовники кваліфікували мотив як найменшу одиницю матеріальної структури твору. В. Дільтей визначав мотив як психологічну подію, що слугувала поштовхом для створення художнього феномену. О. Вальцель та Ф. Гундольф розглядали мотив як матеріальне вираження проблеми твору. В. Кайзер розумів мотив як постійно повторювальну у художньому творі ситуацію. З. Фройд пов'язував поняття «мотив» з підсвідомою настановою душі, яка реалізується в сюжетній долі літературного героя.

Як літературознавча категорія поняття «мотив» починає глибоко розроблятися на початку XX століття. Уперше теоретично обґрунтував і визначив цей термін російський літературознавець О.М. Веселовський у своїй праці «Поетика сюжетів» (1897-1906). Виділяючи найпростіші, на його думку, елементи міфології та казки, дослідник говорить про мотив як про найпростішу неподільну одиницю сюжету, зводячи його до схематичної формули, що постійно повторюється й береться за основу міфу чи казки. «Схематизмом» О.М. Веселовський називає узагальненість, типовість ситуацій, образів та прийомів. «Сюжеты – это сложные схемы, в образности которых обобщились известные акты человеческой жизни и психики в чередующихся формах бытовой действительности» [1, с. 302]. Автор «Поетики сюжетів» зазначав, що «мотив вырастает в сюжет», це дозволяло йому назвати мотивом «зерно сюжета». Він уважав, що мотив – це теж сюжет, тільки більш вузький, однолінійний. На прикладі міфів та казок О.М. Веселовський виділив найпростіші сюжети: викрадення сонця, переслідування красуні відьмою тощо. «Под мотивом я

разумею простейшую повествовательную единицу, образно ответившую на разные запросы первобытного ума или бытового наблюдения» [1, с. 305], – пише дослідник. З іншого боку, О.М. Веселовський говорить про сюжет як про «комплекс мотивів», що дає підстави вбачати в мотиві «елемент, составную часть сюжета». Теоретик літератури вважає, що сюжет – це поєднання кількох мотивів, які можуть видозмінюватися, трансформуватися, перепливаючи один в одне. Найпростіші мотиви, як зазначає дослідник, могли виникнути у свідомості первісних людей на підставі їх давніх уявлень та умов їхнього життя. Якщо простежити еволюцію елементарних мотивів, то можна, як пише О.М. Веселовський, побачити їх розвиток і трансформацію у більш складні, розгалужені композиції. А поєднання двох чи більше мотивів, на думку О.М. Веселовського, – це вже є актом творчості.

З положеннями О.М. Веселовського про первинність мотиву відносно сюжету та «нерозкладуваністю» мотиву не погоджувалися інші теоретики літератури (В. Шкловський, В. Пропп та ін.).

На сучасному етапі поняття «мотив» недостатньо теоретично обґрунтоване, тому термін вживається у різних значеннях. Так, Б.В. Томашевський пов'язує поняття «мотив» з фабулою, визначаючи фабулу як «совокупность мотивов в их логической причинно-следственной связи» [12, с.71]. Крім того, Б. Томашевський співвідносить мотив із темою твору, зазначаючи, що «темы... мелких частей» твору називаються мотивами, «которые уже нельзя более дробить» [12, с. 71]. Про єдність понять «тема» і «мотив» писав і Ю.М. Лотман та інші дослідники літератури. Мотив нерідко розуміється як вияв теми, що зафіксовано у «Літературознавчому словнику-довіднику» (1997), або ототожнюється з проблематикою твору, що відзначено в «Літературному енциклопедичному словнику» (1987). Б. Гаспаров зазначає: «В роли мотива в произведении может выступать любой феномен, любое смысловое «пятно» – событие, черта характера, элемент ландшафта, любой предмет, произнесенное слово, краска, звук и т.д.; единственное, что определяет мотив, – это его репродукция в тексте, так что в

отличие от традиционного сюжетного повествования, где заранее более или менее определено, что можно считать дискретными компонентами («персонажами» или «событиями»), здесь не существует заданного «алфавита» – он формируется непосредственно в развертывании структуры и через структуру» [3, с. 30-31].

Б.М. Путилов у працях «Мотив як сюжетоутворюючий елемент», «Героїчний епос і дійсність», «Веселовський і проблеми фольклорного мотиву» зробив спробу узагальнити трактування даного поняття й запропонував власну класифікацію мотивів. Як і його попередники, дослідник пов'язує мотив з темою та ідеєю твору, говорячи, що мотиви – це «устойчивые семантические единицы», які характеризуються «повышенной, можно сказать исключительной степенью семиотичности, каждый мотив обладает устойчивым набором значений» [10, с. 82]. Б.М. Путилов вважає, що мотив так чи інакше функціонує у творі, маючи певне смислове навантаження і може виявлятися в різних формах. Це може бути і слово, і словосполучення, і заголовок, і епіграф тощо. Головне призначення мотиву, на його думку, – бути реалізованим у творі, нести смислове навантаження, пробуджувати уяву читача.

Оскільки мотив, на думку Б.М. Путилова, існує на різних рівнях, він виконує принаймні три постійних функцій: конструктивну, динамічну та семантичну. Як вважає дослідник, мотив виступає як організований момент сюжетного руху та несе свої значення, від яких залежить рух сюжету. Надзвичайно важливою, за його словами, є також продукуюча функція мотиву, яка зумовлена здатністю мотиву до трансформацій. Структурна неоднорідність мотивів спонукала Б.М. Путилова розробити таку класифікацію мотивів:

мотив-ситуація (має переважно експозиційний характер, виконуючи «ввід» героїв в оповідь; разом з тим «сюжетне значення мотивів-ситуацій ширше: вони складають той просторово-часовий континуум і задають ті стосунки між персонажами, в межах яких виявляється основна сюжетна колізія»);

мотив-мовлення (виступає у вигляді монологу, діалогу, репліки, листа тощо; характеризується меншою порівняно з іншими мотивами самостійністю: може бути статичним, якщо пов'язаний з мотивом-ситуацією, та динамічним, якщо пов'язаний з мотивом-дією, що становить третій тип);

мотив-дія («сюжетні одиниці, що фіксують динамічні відрізки сюжету, пов'язані з просторовими та значущими часовими переміщеннями персонажів, з їх активністю, тобто моменти безпосередньо дієві: для позначення їх може також використовуватись назва «мотиви-епізоди»);

мотив-опис;

мотив-характеристика (два останні типи мотивів не виконують власне сюжетоутвірних функцій, але безперечною є їх змістовна роль).

Класифікацією мотивів займався і Р. Петч. Відповідно до композиційної побудови твору він поділив мотиви на кілька груп: *основні, рамкові, побічні*. У літературознавстві існують й інші типології мотивів, хоча деякі дослідники заперечують взагалі виокремлення певних типів мотивів, вважаючи, як, наприклад, Б. М. Гаспаров, що значення мотиву «вырастает каждый раз заново, в процессе самого анализа» в залежності від того, до якого контексту звертається дослідник [3, с. 301]. Такий мотив, на його думку, фіксується як основна одиниця аналізу, який «принципиально отказывается от понятия фиксированных блоков структуры, имеющих объективно заданную функцию в построении текста».

Як бачимо, у сучасному літературознавстві межі поняття «мотив» чітко не окреслені, що знайшло відбиток у літературознавчих словниках та довідниках. Так, у «Літературному енциклопедичному словнику» (1987) мотив визначається як «устойчивый формально-содержательный компонент литературного текста; мотив может быть выделен как в пределах одного или нескольких произведений писателя (например, определенного цикла), так и в контексте всего его творчества, а также какого-либо литературного направления или литературы целой эпохи» [6, с. 230]. Визначення мотиву як формально-змістовного компоненту є доволі неконкретним, власне формально-змістовними

компонентами можуть бути названі й інші одиниці літературного твору (наприклад, сюжет, образ тощо).

У «Лексиконі загального та порівняльного літературознавства» (2001) мотив також кваліфікується як «відносно стійкий формально-змістовний складник художнього твору» [4, с. 347]. Проте автор статті про мотив в «Лексиконі», О. Бойченко, подає доволі ґрунтовну історію даного поняття й слушно відзначає, що «незмінним, однак, залишається розуміння мотиву в історичній поетиці як формули, в якій образно закріпились типові ситуації, дії, характери тощо; на відміну від історично-типологічних досліджень, в роботах суто теоретичного характеру термін мотив може вживатися для позначення «теми нерозкладуваної далі одиниці тексту» (Б. Томашевський)» [4, с. 348].

У «Літературознавчому словнику-довіднику» (1997) поняття «мотив» визначається тільки стосовно лірики: «Мотив (фр. *motif*, від лат. *moveo* – рухаю) – у літературознавстві тема ліричного твору або неподільна смислова одиниця, з якої складається фабула (сюжет): мотив відданості вітчизні, жертвності, зради коханого тощо. Мотиви рухають вчинками персонажів, збуджують їх переживання і роздуми, особливо тонко динамізують внутрішній стан ліричного суб'єкта. Тому в аналізі лірики терміни «тема» і «мотив» часто перехрещуються. Тоді з'являються відтінки мотиву (лейтмотив – провідний мотив, надмотив)» [7, с. 481]. У цьому визначенні поза увагою лишилися епос і драма, але й у них можуть виявлятися різноманітні мотиви.

У деяких сучасних виданнях з теорії літератури поняття «мотив» взагалі не розглядається, наприклад, «Теорія літератури» за ред. О. Галича (2001).

Отже, що ж таке мотив у сучасному розумінні? Не претендуючи на остаточну істину, спробуємо на підставі досягнень літературознавства запропонувати власне визначення мотиву. При цьому зауважимо, що більшість літературознавчих понять є умовними, тому вичерпності у будь-якому визначенні бути не може. І все ж таки умовність поняття не заперечує його дослідження.

На нашу думку, мотив у літературі – це формально-змістовна одиниця, що є складником фабули і рушієм сюжету, засобом розкриття характерів і вираження ідейного задуму митця.

Як семантична одиниця мотив тісно пов'язаний із темою літературного твору. Проте тема – більш широке поняття, а мотив фактично є її реалізацією через певні смислові складові. Наприклад, тема відчуження особистості, поширена в літературі романтизму, може реалізовуватися через мотиви самотності, мандрівки героя, його незадоволення світом, втечі тощо. При змістовій співзвучності не можна повністю ототожнювати тему й мотив. На відміну від теми, що завжди є узагальненим вираженням змісту, мотив має певну конкретну оболонку (словесну, характерологічну або ситуативну визначеність, текстову оформленість; це може бути якесь слово, деталь, явище, образ тощо), про яку автор час від часу нагадує.

Вважаємо, що «неподільність» не є визначальною ознакою мотиву. У цьому сенсі мав рацію В. Пропп, котрий у праці «Морфологія казки», заперечуючи О.М. Веселовському, довів, що мотив «змії викрадає дочку царя» розкладається «на чотири елементи, з яких кожен окремо може варіюватися». Натомість «неподільності» варто говорити про сталість мотиву у літературному творі, циклі, творчості письменника, літературі напряму, течії, доби. Сталість мотиву передбачає неодноразове його використання. Взагалі мотив – активний, повторюваний формально-смисловий компонент художнього тексту. У залежності від ступеня повторюваності мотивів у літературі виділяють лейтмотиви. Якщо якийсь мотив часто повторюється у творі (або у групі творів), пронизує весь твір або творчість митця, такий мотив називають лейтмотивом. Однак різниця між мотивом і лейтмотивом не завжди помітна, адже все залежить лише від частоти повторюваності, тому при аналізі одних і тих самих семантичних складових творів дослідники використовують різні терміни – і мотив, і лейтмотив. При виокремленні мотиву чи лейтмотиву велике значення має читацьке сприйняття твору, яке також слід враховувати при аналізі мотивів.

Для кожної доби, напряду й течії характерні певні комплекси мотивів. Наприклад, в античній літературі були поширені міфологічні мотиви (вплив богів на долю героїв, викрадення Єлени, Троянська війна тощо), анакреонтичні мотиви (культ радощів життя, дружба й кохання) та ін. У середньовічній літературі розроблялися мотиви Божественного провидіння, фатуму, кохання до Прекрасної Дами, морального випробування героя тощо. У добу Відродження в літературу входять мотиви повноти, радощів буття, мандрівки по всіх колах життя, духовного вибору та ін. (Ф. Рабле, Дж. Боккаччо, В. Шекспір, М. Сервантес де Сааведра та ін.). Класицизм актуалізував античні мотиви, однак надав їм нового змісту, пов'язаного з утвердженням ідеалів розуму, обов'язку, громадського служіння, державних інтересів (П. Корнель, Ж. Расін). Типовими бароковими мотивами стали залежність героя від долі, боротьба світла й темряви, Бога і Диявола в душі людини й у світі, пошуку духовного змісту буття тощо (П. Кальдерон, Ф. Кеведо, Л. Гонгора та ін.). У творах XVIII століття поширюються просвітницькі мотиви, пов'язані з новим розумінням розуму та людської природи, вірою у людські сили в перетворенні світу (Д. Дефо, Дж. Свіфт, Г. Філдінг, Вольтер, Д.Дідро та ін.). Традиційними для реалістичної літератури XIX століття були соціально-історичні мотиви: вплив суспільства на людину, влада грошей та ін. У романтизмі актуалізуються мотиви духовного гатунку, які допомагають відтворити складний внутрішній стан людини тієї доби. Особливого значення мотиви, пов'язані із внутрішнім життям людини, набувають й у літературі модернізму, оскільки модернізм генетично пов'язаний із романтизмом. У творчості М. Пруста, Ф. Кафки, Дж. Джойса та ін. розробляються такі мотиви, як відчуження особистості, життя як комплекс відчуттів і вражень, втеча у світ підсвідомого, творення нового світу всупереч реальності тощо. Поетика постмодернізму ґрунтується на мотивах абсурдності світу й людського буття, втрати сенсу існування, маргінальності, безпритульності особистості та ін.

У порівнянні з темою, що є відносно постійною, мотив здатен видозмінюватись, трансформуватись, поєднуватись з іншими мотивами. Така

надзвичайна гнучкість мотиву, його здатність до різноманітних модифікацій дає можливість авторові динамізувати сюжет, підкреслювати ті чи інші смисли твору, відзначати грані характерів персонажів, показувати їх еволюцію тощо.

Як же співвідноситься мотив із фабулою та сюжетом? У сучасному літературознавстві не тільки поняття «мотив», але й «фабула» та «сюжет» є дискусійними. Тому для з'ясування їх взаємозв'язку потрібно визначитися, що ж таке фабула і сюжет. Ми дотримуємося усталеної точки зору, згідно з якою фабула (лат. *fabula* – байка, розповідь, переказ, казка, історія) – це основні події, що зображуються у творі. Фабулу ще називають подієвою основою змісту твору, бо основна одиниця фабули – подія. Фабула складається з подій, узятих письменником з реального життя, історії людства, міфології, інших творів мистецтва тощо. Для фабули характерні такі ознаки: конкретність перебігу подій; послідовність їх викладу (події у тексті можуть змальовуватися не так, як вони відбуваються у житті); причинно-наслідкові зв'язки між подіями; мотивування розповіді – як спогад, лист, щоденник, твір у творі тощо; присутність суб'єкту розповіді – від першої чи третьої особи, від автора, оповідача-персонажа. Фабульний час завжди підкоряється хронології, він збігається з календарним, не ущільнюється і не розтягується, інформацію про нього читач сприймає логічно, в конкретності протікання. Це час прямолінійний і незворотний [7, с. 704-705].

Фабула – один із невід'ємних чинників сюжету, його ядро, що визначає межі руху сюжету в часі й просторі, проте фабула не тотожна сюжетові (втім, щодо цього є й інші думки, як і стосовно багатьох питань теорії літератури).

Фабула – це те, про що переповідається у творі, а переповідатися події можуть по-різному. Наприклад, одні й ті самі події можуть бути основою зовсім різних сюжетів, художніх світів.

Фабула створює основу для сприймання сюжету, вона тільки розповідає про події, а не зображує і не показує їх, останнє реалізується у сюжеті. [4, с. 586].

Сюжет (фр. *suget* – тема, предмет) ми розуміємо як художньо осмислену подію або систему подій у художньому творі, порядок викладу подій, спосіб

естетичного освоєння, організації подій у художньому творі, тобто художня трансформація фабули. Сюжет визначає рух характерів у художньому часі й просторі, розгортання дії, динаміку художнього конфлікту.

Сюжет може будуватися на різних принципах зображення подій, тому розрізняють сюжети хронікальні (що забезпечують хронологічну послідовність подій), концентричні (в основі яких лежить єдність конфлікту) та ін., що нерідко суміщаються в межах одного твору [4, с. 555; 2, с. 165-166].

Деякі дослідники (О.Білецький та ін.) виділяють зовнішній сюжет (формування, розкриття характеру безпосередньо через його участь і самовиявлення у дії) і внутрішній сюжет (розвиток і виявлення характеру опосередковано, через зміни в психіці героя). Зовнішній сюжет охоплює події з довколишнього життя героїв, а внутрішній – події життя внутрішнього, психологічні колізії. Відповідно до роду і жанру літератури переважають ті чи інші сюжети (наприклад, у ліриці домінують внутрішні сюжети, в драмі та епосі – зовнішні, хоча дуже часто вони поєднуються) [7, с. 666-667]. Характерні для фольклору, міфології, літератури сюжети називають традиційними (або вічними) сюжетами.

Таке розуміння фабули та сюжету дає можливість по-новому співвіднести з ними поняття «мотив». На нашу думку, мотив може розглядатися як на рівні фабули, так і на рівні сюжету. Фабульний мотив – це одна із подієвих одиниць фабули, складник фабули. Це мотив взагалі, який розглядається поза його художньою реалізацією. А сюжетний мотив – це художня трансформація автором фабульного мотиву, спосіб його естетичного освоєння у творі. При аналізі сюжетних мотивів необхідно враховувати і творчу манеру митця, і особливості його світосприйняття, і засоби художньої виразності тощо.

Як бачимо, мали рацію ті дослідники, які відносили мотив до фабули й називали мотив складником фабули чи ядром сюжету, що також є фабулою (наприклад, Б. Томашевський та ін.), і ті, які відносили мотив до сюжету (наприклад, О. Веселовський та ін.). Між цими поглядами немає нездоланного

протиріччя, оскільки мотив може розглядатися як на рівні фабули (як складова системи подій), так і на рівні сюжету (як художня організація подій у творі).

Таким чином, при аналізі творчості окремого письменника варто розглядати саме сюжетні мотиви, тобто ті мотиви, що є художньою реалізацією фабульної основи твору. Розгляд сюжетних мотивів дає можливість зрозуміти особливості художнього світу митця, самотність його творчого методу, місце в історії літератури тощо. Однак при вивченні сюжетних мотивів, безперечно, варто враховувати й мотиви фабульні, що разом з іншими подіями є основою твору.

Мотив у художньому творі є не тільки складником сюжету, а і його рушієм. Дослідники майже одностайні в тому, що мотив динамізує сюжет, впливає на розвиток подій, визначає сюжетні колізії. Мотив виступає організованим моментом сюжетного руху і має певні значення, від яких залежить рух сюжету. Тому, на нашу думку, цілком слушно Б. Путілов визначає динамічну функцію мотиву, який зумовлює сюжет твору.

Разом з тим мотив організує не тільки сюжет, а всю структуру художнього твору, поряд з іншими компонентами бере участь у створенні художнього світу. Тому, безперечно, слід говорити про структуроутворюючу функцію мотивів (Б. Путілов називає її конструктивною). Нерідко наявність тих чи інших мотивів впливає і на жанрову організацію твору. Наприклад, для жанру утопії характерний мотив пошуку щасливої землі, а для антиутопії – мотив зіткнення героя зі світом насильства. Мотив абсурду, характерний для драми абсурду, визначає особливості цього жанру. Отже, мотив може виконувати жанротвірну роль, однак не завжди.

Говорячи про участь мотиву в організації художньої структури твору, не можна обійти увагою його роль у створенні характерів. Як правило, у художньому творі характер розкривається через мотиви, які обумовлюють вчинки та духовні колізії персонажа. Мотив дозволяє показати авторові внутрішній світ героя, його стосунки з іншими героями, ставлення до світу тощо. Таким чином,

крім уже відзначених функцій, мотив виконує і характерологічну функцію, він суттєво впливає на створення художнього образу і є одним із засобів його створення.

Як показав аналіз наукової літератури, питання про типологію мотивів є надзвичайно складним і дискусійним. І все ж таки, не претендуючи на вичерпність класифікації, спробуємо визначити основні типи мотивів у літературі. На нашу думку, за походженням мотиви бувають міфологічними, фольклорними, літературними та ін. За семантикою можна виокремити мотиви філософські, соціально-історичні, екзистенційні тощо. Відповідно до засобів втілення у художньому творі мотиви можна поділити на мотиви-ситуації, мотиви-характеристики, мотиви-дії, мотиви-образи, мотиви-символи, мотиви-мовлення (монолог, діалог, репліка тощо), музичні мотиви (назва або фраза музичного твору, згадувана мелодія тощо), колористичні мотиви (певні кольори, за якими закріплюються мотивні значення) та ін. За традицією мотиви можуть бути традиційними (тобто повторюваними у різні часи й у творчості різних митців, інакше кажучи – «вічними», як і «вічні» сюжети) і не традиційними (притаманними творчості тільки одного автора або навіть одному твору). За ступенем повторюваності мотивів дослідники виділяють власне мотиви і лейтмотиви. За певними напрямками й течіями закріпилися усталені комплекси мотивів, що дозволяє говорити про мотиви барокові, класицистичні, романтичні, символістські, акмеїстичні тощо. Звісно, що подана типологія мотивів є доволі умовною. Вона не охоплює в повній мірі все розмаїття мотивів у літературі, до того ж немає чітких меж між різновидами мотивів, оскільки вони можуть накладатись, трансформуватись, видозмінюватись, перехрещуватись. І все ж таки зазначені принципи типології мотивів дають напрямок для аналізу конкретних літературних явищ.

Різновиди та функції мотивів багато в чому залежать від роду та жанру літератури, а також від приналежності твору до того чи іншого напрямку чи течії. Так, для епічних та драматичних жанрів, більш насичених дією, характерні

мотиви-дії, мотиви-ситуації, мотиви-характеристики тощо. Для лірики значущими є мотиви-символи, мотиви-образи, музичні мотиви, колористичні мотиви, мотиви-мовлення та ін. Особливої актуальності в реалізмі набувають соціально-історичні мотиви, у романтизмі – міфологічні та фольклорні, у модернізмі – філософські, екзистенційні тощо.

Таким чином, поняття «мотив» є одним із дискусійних питань літературознавства. Його розуміли по-різному протягом історії літератури. Враховуючи досягнення літературознавства, можна визначити мотив у літературі як формально-змістовну одиницю, що є складником фабули і рушієм сюжету, засобом розкриття характеру і вираженням ідейного задуму митця. Мотив у літературному творі визначає рух сюжету, сюжетні колізії, бере участь у створенні художнього образу і художнього світу взагалі. Отже, він виконує структуроутворюючу, характерологічну і динамічну функції, інколи бере участь у формуванні жанрової тканини твору. Для певної літературної доби, напряду, течії характерні усталені комплекси мотивів. У кожного письменника є своє коло мотивів, що визначає особливості його художнього світу, своєрідність творчого методу, самотність митця.

Література

1. Веселовский А.Н. Историческая поэтика. – Л., 1989.
2. Галич О.А. та інші. Теорія літератури: Підручник. – К., 2001.
3. Гаспаров Б.М. Литературные лейтмотивы: Очерки русской литературы XX века. – М., 1994.
4. Лексикон загального та порівняльного літературознавства. – Чернівці, 2001.
5. Литературная энциклопедия терминов и понятий. – М., 2001.
6. Литературный энциклопедический словарь. – М., 1987.
7. Літературознавчий словник-довідник / Р.Т.Гром'як, Ю.І.Ковалів та ін. – К., 1997.
8. Лотман Ю.М. Структура художественного текста. – М., 1970.

9. Пропп В.Я. Морфология сказки. – М., 1969.
10. Путилов Б.Н. Веселовский и проблемы фольклорного мотива // Наследие Александра Веселовского: Исследования и материалы. – СПб., 1992.
11. Ткаченко А. Мистецтво слова (Вступ до літературознавства): Підручник. – К., 1998.
12. Томашевский Б.В. Поэтика. – М., 1996.
13. Хализев В.Е. Теория литературы. Учеб. – М., 1999.
14. Шкловский В. О теории прозы. – М., 1925.

Резюме

В статье рассматриваются проблемы изучения мотива как литературоведческого понятия, выделяются его характерные черты, предложена типология мотивов. Мотив соотносится с такими категориями, как тема, фабула, сюжет и др. Автор прослеживает историю исследования мотива в эстетике и литературоведении от античности до нашего времени. Показана многозначность данного понятия и степень его разработанности в современной науке, а также перспективы изучения мотивов в художественных произведениях.

Ключевые слова: мотив, типология, тема, фабула, сюжет, образ.

Summary

The problems connected with the comprehension of the motive as the literature category are observed in the article. The author defines its characteristic features and suggests the typology of the motives. The motive is compared with such categories as the theme (subject), the plot and the gist. The author follows the history of research of the motive in aesthetics and literature studies from the antique times till the present period. The polysemy of this concept and the degree of its researching in the modern science as well as the perspectives of studying motives in the literary works are shown.

Key words: motive, typology, theme (subject), plot, gist, image.